

ძვ. წ. VIII – VII სს კოლხეთში აღმოჩენილი ბრინჯაოს ხარისგამოსახულებიანი ფიგურები

ვაჩაძე გვანცა,

არქეოლოგია/პალეოანთროპოლოგიის პროგრამის დოქტორანტი,
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

კოლხური კულტურის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს ძვ. წ. აღ. პირველი ათასწლეულის პირველი მეოთხედი, როდესაც დღევანდელი დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე იწყება რკინის ფართო ათვისების ხანა. ზღვისპირა ზოლში, კოლხეთის დაბლობსა თუ მთიანეთში - მრავლადაა აღმოჩენილი ამ პერიოდისა და შემდგომი ხანის ნამოსახლარები, სამაროვნები, „მელითონეთა განძები“ თურკინის წარმოების ნაშთები (ლორთქიფანიძე, 2002, გვ. 154). ამათგან, სპეციალური მნიშვნელობის მქონეა ე. წ. კოლხური კოლექტიური სამარხები. აქ მოპოვებულ ასობით არქეოლოგიურ არტეფაქტს შორის განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ბრინჯაოს მცირე ზომის ზოომორფული სადგარები, მთლიანადსხმული მრგვალი ქანდაკებები, რომლებიც წარმოდგენილია ხარის, ცხენის, შველის, ცხენზე ამხედრებული ადამიანისა და რამოდენიმე ფანტასტიკური ცხოველის გამოსახულებით.

აღმოსავლეთ საქართველოს არქეოლოგიური კულტურისაგან განსხვავებით, ადრე და შუა ბრინჯაოს ხანაში დასავლეთ საქართველოს არქეოლოგიურ მონაპოვარში ზოომორფული მცირე პლასტიკა ჯერჯერობით ცნობილი არ არის (პაპუაშვილი, 2009, გვ. 55). ცხოველთა ფიგურები კოლხურ კულტურაში გვიან ბრინჯაოს ხანიდან იწყებს გამოჩენას და როგორც თავმოყრილი მასალის ერთიანი ანალიზის

შედეგად ირკვევა, მათი რაოდენობა განსაკუთრებით მატულობს დროის გარკვეულ მონაკვეთში, ძვ. წ. VIII-VII საუკუნეებში. ამ პერიოდში ზოომორფული ფიგურების ძირითადი ნაწილი თავმოყრილია კოლექტიურ სამარხებში. ამასთანავე, ბრინჯაოს ხარის ექვსი მთლიანადსხმული ფიგურა აღმოჩენილია დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში, ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ, ყოველგვარი არქეოლოგიური კონტექსტის გარეშე. ამ ნივთების ძირითადი მორფოლოგიური ნიშნები თანხვედრაშია კოლხურ სამაროვნებზე მოპოვებულ ხარის ფიგურათა იკონოგრაფიასთან, შესაბამისად, მასალის ანალიზი საფუძველს იძლევა ყველა მოყვანილი ფიგურა ერთსა და იმავე ჯგუფს მივაკუთვნოთ (ტაბ. I).

კოლექტიურ სამაროვნებში აღმოჩენილი ზოომორფული ფიგურები განსხვავდება თანადროულ და მომდევნო პერიოდში კოლხეთში გავრცელებული სხვა ზოომორფული ფიგურებისაგან, რადგანაც ისინი წარმოადგენენ სადგარებს. ამავე პერიოდში კოლხეთში თანაარსებობენ ბრინჯაოს ზოომორფული საკიდები ფრინველებისა თუ სხვადასხვა ცხოველის გამოსახულებებით, რომელთა ფუნქციური დატვირთვა აშკარად განსხვავებულია. ამ ჯგუფის ფიგურებს სხეულის რომელიმე ნაწილზე დატანილი აქვთ საყულფე ხვრელი და, როგორც წესი, რაიმე კომბინირებული ნივთის შემადგენელ დეტალს წარმოადგენენ. მომდევნო, კლასიკურ ხანაში,

ზოომორფული ფიგურები უმეტესწილად სწორედ საკიდების სახით არის წარმოდგენილი. დღეისათვის, უახლესი გამოკვლევების შედეგად კოლხეთის არქეოლოგიური ძეგლებიდან ცნობილია ორმოცამდე ბრინჯაოს ზოომორფული სტატუეტი - სადგარი. ამათგან, ის ცალეები, რომელთა არქეოლოგიური კონტექსტი ცნობილია, არსებული ქრონოლოგიური ჩარჩოს მიხედვით ძვ. წ. VIII-VII საუკუნეებში ექცევა (პაპუაშვილი, 2010ა, გვ. 32-43).

ტაბ. I Tab.

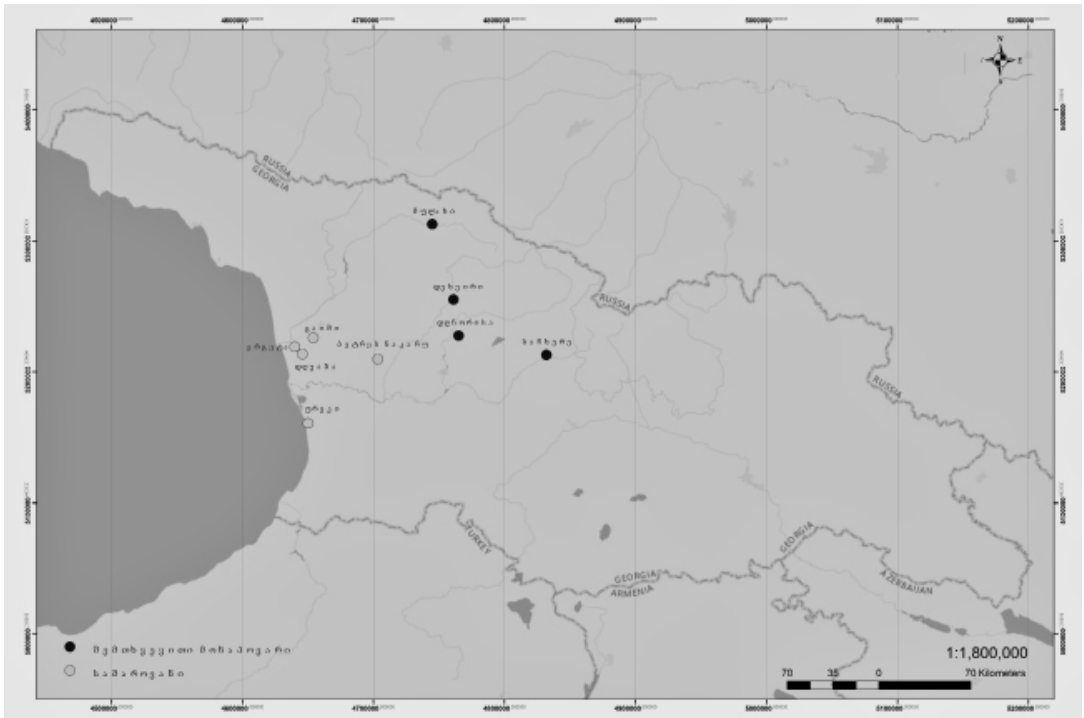
ზოომორფულ ფიგურათა შორის მკვეთრად დომინირებს ხარის გამოსახულება, ხარის სტატუეტები აღმოჩენილია ცაიშის, პეტრეს ნაკარუს, ურეკის, ერგეტასა და დღვაბას კოლხურ კოლექტიურ სამაროვნებზე. დღეისათვის არსებული მონაცემების მიხედვით ხარის ფიგურები ყველაზე დიდი რაოდენობით, დაფიქსირებულია ცაიშის სამაროვანზე, სადაც პირველ სამარხე-

ულ კომპლექსში აღმოჩნდა ხარის რვა, მხედარი ქალის სამი და ვერძის ერთი სკულპტურული გამოსახულება, ხოლო მეორე სამარხში ხარის ერთადერთი ქანდაკება (პაპუაშვილი, 2015, გვ. 10 – 24). ხარის სამი, ცხენის, ლეოპარდის, ფანტასტიკური ცხოველისა და მხედარი ქალის თითო ქანდაკებაა აღმოჩენილი პეტრეს ნაკარუს სამაროვანზე (ელიავა, 1987, გვ. 1 – 7; Горадзе, 1977, გვ. 60-71). ხარისა და შველის თითო ფიგურა დაფიქსირდა ურეკის მესამე კოლექტიურ სამარხში (მიქელაძე, 1985, გვ. 9 – 10). ხარის, მხედარი ქალისა და ორი ცხოველის ფიგურაა მოპოვებული ერგეტას სამაროვნის სხვადასხვა სამარხებში (Mikeladze, 1995, გვ. 7). დაბოლოს, ძაღლისა და ხარის სამი ფიგურა იქნა მიკვლეული დღვაბას მეორე კოლხურ კოლექტიურ სამარხში (Mikeladze, 1995, გვ. 5), (ტაბ. II).

ხარების ფიგურები რამოდენიმე ქვეჯგუფში ერთიანდება. ფიგურების ცალკეული დეტალები ფართო ვარიაციებით არის მოდელირებული, განსხვავებაა როგორც სხეულის, ასევე რქების, პირსახის, კიდურებისა თუ კუდის მოყვანილობაში. სტატუეტების ამ ტიპისათვის, ზოგადად, დამახასიათებელი არ არის ქანდაკების დეტალებზე აქცენტირება. ისინი სქემატურია, უმეტესად სახეზე არ აქვთ გამოსახული თვალი, დრუნჩი და ყურები. ერთადერთ შემთხვევაში, ურეკის მესამე კოლექტიურ სამარხში აღმოჩენილ ხარის ფიგურაზე დატანილია ითიფალური ნიშანი (მიქელაძე, 1985, გვ. 60). უკანასკნელ წლებში ცხოველთა სტატუეტების ახალმა აღმოჩენებმა (პაპუაშვილი, 2015, გვ. 15) კიდევ უფრო ფართო რაკურსით წარმოაჩინა ამ ტიპის მასალის მნიშვნელობა კოლხეთის მატერიალურ კულტურაში. ჩანს, ზოომორფული ფიგურები წარმოადგენდ-

ნენ არა სპორადული ხასიათის ინვენტარს, არამედ, დამახასიათებელ კოლხურ მოვლენას, რომელიც თავის თავში მოიცავდა სპეციალური დატვირთვის მქონე სიმბოლიკას და განსაზღვრული როლი ჰქონდა ადგილობრივ მოსახლეობაში. დიდი ინტერესის საგანია, თუ რა გარემოებამ განაპირობა კოლხეთში დროის გარკვეულ მონაკვეთში ახალი ტიპის ბრინჯაოს ზოომორფული სტატუეტების მასიური გამოჩენა. სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ ამ ტიპის ზოომორფული ფიგურები გავს გვიანგომეტრიული ხანის საბერძნეთში გავრცელებულ ბრინჯაოს მცირე პლასტიკას (ლორთქიფანიძე, 2002, გვ. 198; სულავა, 2014, გვ. 55).

ჩოს, ფუნქციური დატვირთვისა და არქეოლოგიური კონტექსტის შესწავლის შედეგად ირკვევა, რომ აქ ბრინჯაოს ზოომორფული ფიგურები კოლხეთის რეგიონისაგან განსხვავებით უფრო ადრე, ჯერ კიდევ ძვ. წ. IX საუკუნიდან ჩნდება და არსებობას ძვ. წ. VI საუკუნემდე განაგრძობს. გვხვდება უფრო ადრეული ხანის თიხის ფიგურებიც, რომლებიც პირდაპირ იმეორებენ ბრინჯაოს ნივთებს (Papasteriou, 1985, გვ. 5b). საბერძნეთში გვიანგომეტრიულ ხანაში ზოომორფული ფიგურები, ჩვეულებრივ, ყოველთვის საკურთხეველებშია აღმოჩენილი და მათი რაოდენობა თითოეულ პუნქტში ათეულებს აჭარბებს. როგორც წესი ისინი ღვთაებათა (ზევის, ჰერას, არტე-

ტაბ. II Tab.

საბერძნეთის სხვადასხვა არქეოლოგიურ ძეგლებზე გავრცელებული ბრინჯაოს ზოომორფული პლასტიკის გენეზისის, სტილის, ქრონოლოგიური ჩარ-

მიდესა და აპოლოს) შესაწირ ძღვენს წარმოადგენენ. ოლიმპიაში, არკადიაში, თეგეაში, სამოსში, სპარტაში, ათენსა და კრეტაზე - მინოსში, ფესტოსში, პსიქროსა

და ჰაგია ტრიადაზე აღმოჩენილია არა მხოლოდ ხარის, არამედ ცხენისა და სხვადასხვა მსხვილფეხა საქონლის ბრინჯაოს ფიგურები, რომელთა სახეობის დადგენა ხშირად შეუძლებელია. მხოლოდ ოლიმპიის მაგალითზე დღეისათვის გამოქვეყნებულია ცხრაასზე მეტი ამ ტიპის ნივთი (Heilmeyer, 1979), (ტაბ III). კოლხურ სამაროვნებსა და მის გარეთ აღმოჩენილი ზოგიერთი ხარის ფიგურა ახლო ანალოგებს პოულობს საბერძნეთის სხვადასხვა პუნქტში მოპოვებულ ხარის გამოსახულებებთან (Vachadze, 2016, p. 1099 – 1101).

ტაბ. III Tab.

კოლხეთის არქეოლოგიურ ძეგლებზე ჯერჯერობით ბრინჯაოს ცხოველთა სამსხმელი ყალიბები არ აღმოჩენილა, ამდენად, შეუძლებელია მათი საწარმოს ლოკალიზაციის განსაზღვრა. თუმცა, ხარების ჯგუფში შემავალ ფიგურათა ფართო მორფოლოგიური სახესხვაობა, დიდი ალბათობით, აქ რამოდენიმე დამოუკიდებელი ბრინჯაოს სახელოსნოს არსებობით უნდა აიხსნას, ვინაიდან, კოლხეთის დაბლობსა (ცაიში, ერგეტა, პეტრეს ნაკარუ, ურეკი, დღვაბა) და მთიან ნაწილში მოპოვებული ხარის ფიგურები (სვანეთისა და ლეჩხუმის აღმოჩენები) ერთმანეთისაგან საკმაოდ განსხვავდებიან.

საბერძნეთში ლითონწარმოება თავად ტაძრებშია დამოწმებული. ასე მაგალითად, ოლიმპიაში ცხენების, ჩიტებისა და ქალების წარუმატებლად ჩამოსხმული ქანდაკებები აღმოჩნდა იმავე ფენაში, სადაც მთლიანი ფიგურე-

ბი, რაც მკვლევარებს საშუალებას აძლევს აქ ადგილობრივი სახელოსნოების არსებობა ივარაუდონ. გვიანგეომეტრიული პერიოდიდან ბრინჯაოს ზომორფული ფიგურების წარმოება დასტურდება ასევე, დელოსში, სამოსის ჰერაიონში, ეგინაში, და ა.შ. მეცნიერთა მიერ აღიარებულია მოსაზრება, რომ ამ სახელოსნოებში მომუშავე პირები დამოუკიდებელი მოხეტიალე მელითონეები უნდა ყოფილიყვნენ (Risherg, 1992, p. 33-40). სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ ძვ. წ. VIII-VII საუკუნეები საბერძნეთში ორიენტალიზაციის პერიოდია. გამოჩენას იწყებს როგორც ბრინჯაოს ახალი ფორმები, ისე მათი დამზადების ტექნიკა და სტილი. ნივთების იმპორტირება ხდება აღმოსავლეთის ოლქებიდან და პირიქით. ჩანს, ამ სავაჭრო/კულტურულ ურთიერთობებში ჩართული მელითონეები მოგზაურობდნენ დამორებული რეგიონებში და ამგვარად ხელოვნდებოდნენ ახალი სტილისა და მეთოდების ჩამოყალიბებაში (Mattush, 1988, p. 35). ამ საერთაშორისო პროცესში ჩაბმული უნდა ყოფილიყო კოლხეთიც, სადაც, როგორც უკვე სპეციალურ ლიტერატურაში არის შენიშნული, ძვ. წ. VIII-VII საუკუნეების არქეოლოგიურ ძეგლებზე გამოჩენას იწყებს წმინდად ბერძნული ტიპის ნივთები. ამათგან, უაღრესად დიდი მნიშვნელობისაა მუხურჩაში აღმოჩენილი ბრინჯაოს მცირე ზომის მეეტლის ქანდაკება, რომელიც პირდაპირი ანალოგიაა გვიანგეომეტრიული ხანის ოლიმპიისა და დელფოსათვის დამახასიათებელი აღმოჩენებისა (ლორთქიფანიძე, 1999, გვ. 27). ეგეოსურ სამყაროსთან არის დაკავშირებული კოლხეთსა და კავკასიაში გავრცელებული ბრინჯაოს ფიგურების გარკვეული ტიპების გენეზისი (სულავა, 2006, გვ. 225), ხოლო

ბერძნული სამყაროს კოლხეთთან უმუ-
ალო უერთიერთობის უტყუარ საბუ-
თადაა მიჩნეული ამ ორ დაშორებულ
რეგიონში აღმოჩენილი, ძვ. წ. VIII-VII
საუკუნეებით დათარიღებული, ბრინ-
ჯაოს ქალი მხედრების ერთგვარი ქან-
დაკვებები (Licheli, 2008, p. 239; პაპუაშ-
ვილი, 2010, გვ. 46 - 58).

დაგროვილი არქეოლოგიური მონა-
ცემების ანალიზის შედეგად, სავარა-
უდოა, რომ ბრინჯაოს ზოომორფული
სტატუეტების კონცეფცია, მსგავსად
კოლხეთში გავრცელებული სხვა ბერძ-

ნული სტილის ბრინჯაოს ნივთებისა,
თავდაპირველად სწორედ ეგეოსური
სამყაროდან მომდინარე იმპულსით
გავრცელდა შავი ზღვის აღმოსავლეთ
სანაპიროს მოსახლეობაში. შემდგომ ხა-
ნებში კი ზოომორფული ფიგურების
ადგილობრივი წარმოების დასტური
უნდა იყოს ცხოველთა ერთი და იმა-
ვე სახეობის ჯგუფებში არსებული მორ-
ფოლოგიური სხვაობა და ზოგიერთი
ფანტასტიკური ცხოველის გამოსახუ-
ლებიანი ნივთი, რომელსაც კოლხეთს
გარეთ ანალოგები არ მოეძებნება.

გამოყენებული ლიტერატურა

ელიავა, გ. (1987). *პეტრეს ნაკარუს არ-
ქეოლოგიური მასალა*. თბილისი. მეც-
ნიერება.

ლორთქიფანიძე, ო. (1999). *აბრეშუმის
გზის ისტორიული წინამძღვარი, ვაჭ-
რობა შავ ზღვაზე*. შავიზღვისპირეთის
ძველი ისტორიისა და არქეოლოგიის
IX საერთაშორისო სიმპოზიუმი. ვანი
1999. თბ.

ლორთქიფანიძე, ო. (2002). *ძველი ქრ-
თული ცივილიზაციის სათავეებთან*.
თბილისი. უნივერსიტეტის გამომცემ-
ლობა.

მიქელაძე, თ. (1985). *კოლხეთის ად-
რერკინის სამაროვნები*. თბილისი. მეც-
ნიერება.

პაპუაშვილი, ი. (2009). *საქართველოს
ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ზოო-
მორფული მცირე პლასტიკა ბრინჯაოს
ეპოქათა დინამიკაში*. სტუდენტთა 69-ე
საუნივერსიტეტო სამეცნიერო კონფე-
რენცია.

პაპუაშვილი, რ. (2010). *ანთროპო-
მორფული გამოსახულებები ცაიშიდან,
კულტურულ საისტორიო ძიებანი*. თბი-
ლისი. უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

პაპუაშვილი, რ. (2010ა). კოლხურ სა-
მაროვანთა აბსოლუტური ქრონოლო-
გიისათვის. *არქეოლოგიური ჟურნალი*
№ V.

პაპუაშვილი, რ. (2015). *ცაიშის სამა-
როვანი*. თბილისი. ზუგდიდი.

სულავა, ნ. (2006). *კავკასიის ფიბუ-
ლები*. თბილისი.

სულავა, ნ. (2014). ახალი არქეო-
ლოგიური აღმოჩენა სოფელ დეხვი-
რიდან - ბრინჯაოს ხარი. *ცაგერის ის-
ტორიული მუზეუმის შრომები №1*.
თბილისი.

Гогодзе, М. (1977). “Работы Носири-
Мухурдцкой экспедиции за 1974-1975 гг”,
*საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის
არქეოლოგიური ექსპედიციები №5*.
თბილისი.

Heilmeyer, W. D. (1979). *Frühe Olim-
pische bronzenfiguren, die tiervotive*.
Berlin.

Licheli, V. (2008). *The bronze statu-
ette of a Colchian horsewoman on Sa-
mos: Accident or design, Pontika 2008*.
Resent research on the Northern and Eastern
Black sea in ancient times.

Mattush, C. C. (1988). *Greek bronze statuary from the beginings through the fifth century B.C.* London.

Mikeladze, T. (1995). „*Grosse kollektive grabgruben der frühen eisenzeit in Colchis*“. Archäologischer Anzeiger, Walter de Gruyter. Berlin. New Yourk.

Risberg, C. (1992). *Economics of cult in Ancient Greek world, metal working in Greek sanctuaries.* Sweden.

Vachadze, G. (2016). *Zoomorphic bronze statuettes from Colchis*, Dialoghi sull'Archeologia della Magna Grecia e del Mediterraneo. Paestum.

ტაბულების აღწერილობა

I. ხარის ფიგურები: 1. ცაიში 2. ურეკი 3. დღვაბა 4. დღნორისა 5. ორღელე 6. ცაიში.

II. ზომომორფული ფიგურების გავრცელების რუკა.

III. ხარის ფიგურები: ოლიმპია.

Bronze statuettes of bulls found in Colchis in VIII-VII CC. BC

*Vachadze Gvantsa,
PhD student of Archaeology/Paleoantropology,
I. Javakhishvili Tbilisi State University*

Given scientific paper is focused on bronze bull statues found in Colchis, dated back to VIII-VII centuries B.C. Parallels are drawn between Colchis bronze statues and items recovered from altars of ancient Greek temples. Similarities found between ancient Colchis figures and items discovered in Zeus, Hera, Artemis, and Apollo temples were analyzed through the scope

of art and sacred culture. Bull statues found in Colchian collective graves share identical elements with similar items recovered in excavations of Greek sacred places. Interaction of peoples, inhabiting the eastern coasts of Black Sea with ancient Greece were studied; along with analysis of Greek import and its cultural influence on eastern humans, before the era of colonization.